

Διάλεξη

**Χριστόφορου Σωφρονίου
Ιατρού Καρδιολόγου-Συγγραφέα**

**«Ο αρχιτεκτονικός και εικαστικός θησαυρός
της Αγίας Σοφίας, Ανεκτίμητη κληρονομία της Ρωμιοσύνης»**

Στα εγκαίνια της Διαδικτυακής Έκθεσης

**ΤΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗΣ**

29 Νοεμβρίου 2020

**ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ.
Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ
ΚΑΙ ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΗΣ.
ΑΝΕΚΤΙΜΗΤΗ ΚΑΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
ΤΗΣ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗΣ.**

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ Δ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ

2020

Οι Σύλλογοι Κωνσταντινουπολιτών
Γερμανίας, Ελβετίας, Ηνωμένου Βασιλείου και
των Ευρύτερων Περιοχών Η.Π.Α.
Washington, Los Angeles και Chicago,
σε συνεργασία με την
Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών (ΟΙΟΜΚΩ)
Οργανώνουν την Διαδικτυακή Έκθεση

ΤΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗΣ

Η Έκθεση θα είναι διαθέσιμη στα Ελληνικά, Γαλλικά, Αγγλικά, Γερμανικά
στην Ιστοσελίδα :

www.hagiasofiaexh.com

από τις 29 Νοεμβρίου 2020 μέχρι 31 Ιανουαρίου 2021

**Τα Εγκαίνια θα γίνουν Διαδικτυακά
την Κυριακή 29 Νοεμβρίου 2020, στις 9 μ.μ. (ώρα Ελλάδος),
με ομιλητές τους**

**Χριστόφορο Σωφρονίου, Ιατρό Καρδιολόγο-Συγγραφέα
«Ο αρχιτεκτονικός και εικαστικός θησαυρός της Αγίας Σοφίας, Ανεκτίμητη
κληρονομία της Ρωμιοσύνης»**

**Ιωάννη Κτιστάκι, Αν. Καθηγήτη Νομικής Σχολής Δ.Π.Θ.
«Αγία Σοφία: ένας προδιαγεγραμμένος “εξισλαμισμός”»**

Μπορείτε να παρακολουθήσετε μέσω της πλατφόρμας ZOOM, αν θέλετε να ακού-
σετε σε αγγλική μετάφραση, στέλνοντας μήνυμα στο nnap@otenet.gr

Ή, εναλλακτικά, από την διεύθυνση:

<https://www.facebook.com/oiomko.org>

Αξιότιμοι κυρίες και κύριοι, αγαπητοί συμπατριώτες και φίλοι ανά την Οικουμένη χαίρετε,

Κατά την ευγενή πρόσκληση και τιμητική ανάθεση του προέδρου και του διοικητικού συμβουλίου της οικουμενικής ομοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτών, θα σας συντροφέψω σε μια ιστορική αναδρομή και σε μια νοερή περιήγηση των αρχιτεκτονικών και εικαστικών θησαυρών της Αγίας Σοφίας και τελικά θα επικεντρωθώ στην έννοια της κληρονομιάς που αξιωνόμαστε οι Ρωμιοί.

Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Όλοι θα έχετε ανεβεί στον πρώτο λόφο της Πόλης και ανάμεσα στον Ιππόδρομο, στην Αγία Ειρήνη, στα ερείπια του Μεγάλου Παλατίου, ανάμεσα σήμερα στο Σουλτάν Αχμέτ, το Γκιουλχανέ και το Τόπκαπι, πάντα εκεί, αγέρωχη και αριστοκρατική θα την είδατε να προσπερνά χρόνους και καιρούς, αυτοκρατορίες, σουλτανάτα, κατοχές και κράτη. Διά πυρός και σιδήρου, όμως κυρίαρχη της ιστορίας δεκαπέντε αιώνων.

Η Αγία Σοφία που βλέπουμε σήμερα και θαυμάζουμε, είναι η τρίτη κατά σειρά εκκλησία με το ίδιο όνομα και στην ίδια περίπου θέση. Ήταν και οι δύο προηγούμενες λαμπρά οικοδομήματα αλλά καταστράφηκαν από πυρκαγιά. Ιδρυτής της πρώτης, ήταν ο Μέγας Κωνσταντίνος. Την θεμελίωσε το 326 και ως ανάδοχός της, την ονόμασε Αγία Σοφία για να τιμά τη Σοφία του Θεού. Στον Χριστό τον ίδιο λοιπόν, που φανερώνεται μέσω των ενεργειών Του, μία από τις οποίες είναι η Σοφία, είναι αφιερωμένη η εκκλησία. Το 404 όμως επί της βασιλείας του Αρκαδίου, κατά την εξέγερση των οπαδών του αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου, που αντιδρούσαν στην αυθαίρετη εξορία του, πυρπολήθηκε η πρώτη Αγία Σοφία και καταστράφηκε.

Δέκα χρόνια μετά, επί του αυτοκράτορα Θεοδοσίου του Β΄, ανακαινίστηκε, επεκτάθηκε, έγινε πεντάκλιτη και περαιτέρω λαμπρύνθηκε. Αυτή ήταν η δεύτερη Αγία Σοφία, η οποία και αυτή, έναν αιώνα αργότερα το 532, επί Ιουστινιανού πλέον και Θεοδώρας, πυρπολήθηκε μαζί με το μεγαλύτερο μέρος της Πόλης κατά τα αιματηρά γεγονότα της Στάσης του Νίκα. Σαράντα μέρες μετά την καταστολή της στάσης του Νίκα, άρχισε ο Ιουστινιανός την οικοδόμηση της τρίτης Αγίας Σοφίας, αυτής που στη συνέχεια θα αποκαλούμε απλώς Αγιασοφιά. Αυτήν βλέπουμε, θαυμάζουμε και προσκυνούμε σήμερα, ως ένα από τα ιερότερα σκηνώματα της Χριστιανοσύνης, της Ορθοδοξίας και της Ρωμιοσύνης.

Κτήτορας αλλά και εμπνευστής λοιπόν της Αγιασοφιάς, είναι ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός. Ο δέκατος έβδομος από του Μεγάλου Κωνσταντίνου αυτοκράτορας των Ρωμαίων, έκτισε μεταξύ των πάμπολλων κτισμάτων του την Αγιασοφιά και αυτήν άφησε σαν το κύριο αποτύπωμά του στην ιστορία.

Ο σχεδιασμός του κτηρίου καθώς και η επίβλεψη των οικοδομικών εργασιών –η εργολαβία θα λέγαμε σήμερα- ανατέθηκε

σε δύο περίφημους μηχανικούς της εποχής, στον Ανθέμιο από τις Τράλλεις και στον Ισίδωρο από τη Μίλητο, έμπειρους γνώστες της ελληνορωμαϊκής αρχιτεκτονικής. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας ενεπλάκη ενεργά στο σχεδιασμό και στην έμπνευση των συμβολισμών που αναδείχθηκαν μέσω αυτού και ιδιαίτερα του φωτισμού του κτηρίου. Για αυτόν θρυλείται, ότι η προέλευση και διάχυσή του στο εσωτερικό του ναού αποτέλεσε τη σχεδιαστική προτεραιότητα που απαίτησε ο αυτοκράτορας.

Τα έργα της οικοδόμησης του παμμέγιστου ναού τελείωσαν, πέντε χρόνια, δέκα μήνες και δύο μέρες μετά την τοποθέτηση του θεμέλιου λίθου του, χρόνος θαυμαστός για έργο τέτοιας έκτασης, τόσο σύνθετο και πρωτότυπο. Ας θυμηθούμε ότι ο άγιος Πέτρος της Ρώμης, χίλια χρόνια μετά και με διαθέσιμα πολύ πιο προηγμένα μέσα, χρειάστηκε εκατόν εικοσιτέσσερα χρόνια για να αποτελειωθεί και η Παναγία των Παρισίων εβδομήντα δύο.

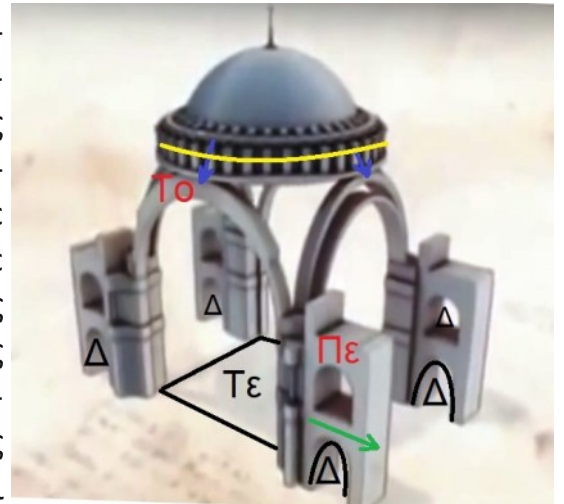
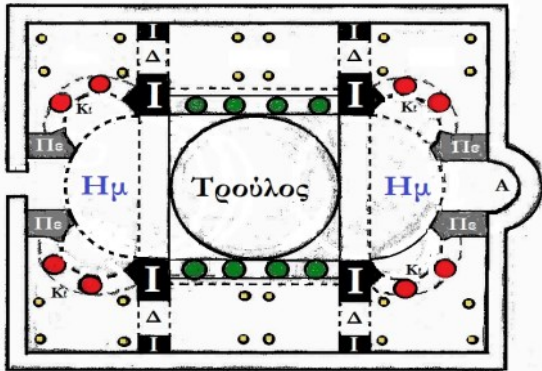
Τα εγκαίνια-θυρανοίξια έγιναν την 27η Δεκεμβρίου του 538, τον ενδέκατο χρόνο της βασιλείας του Ιουστινιανού, επί πατριάρχου Μηνά. Τότε ανεφώνησε ο Ιουστινιανός το: Νενίκηκά σε, Σολομών. Της δήλωσης αυτής προηγήθηκε το: Δόξα τῷ Θεῷ τῷ καταξιώσαντί με, τοιούτον ἔργον ἐπιτελέσαι.

Η Αγιασοφιά εισήγαγε νέο ρυθμό στη ναοδομία. Η βασιλική με περίκεντρο τρούλο, ή τρουλαία βασιλική, αποτέλεσε έκτοτε ρυθμολογικό πρότυπο πολλών επώνυμων ναών της απανταχού χριστιανοσύνης.

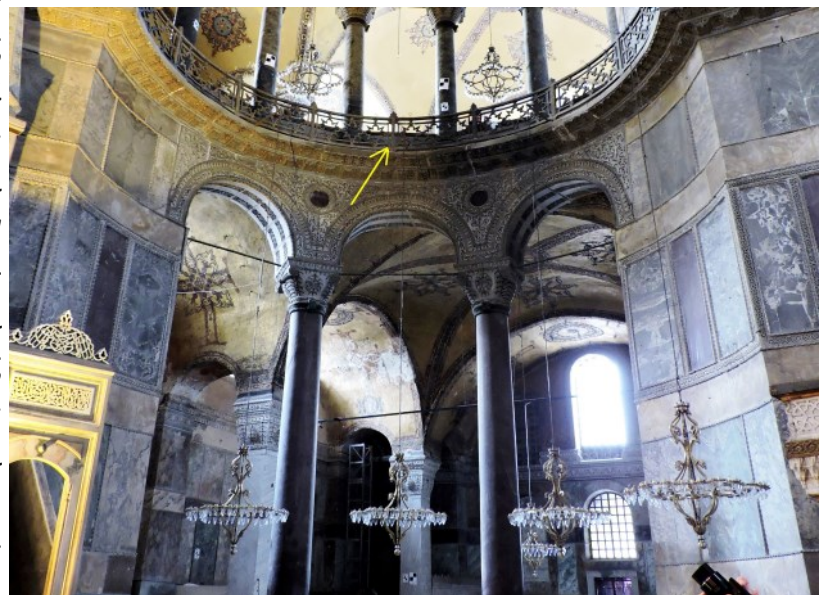
Κοσμοϊστορικά γεγονότα έλαβαν χώρα στην Αγία Σοφία που σημάδεψαν την ιστορία της, την ιστορία του κόσμου και της Εκκλησίας. Τα εγκαίνιά της, η σύγκληση της Ε΄ Οικουμενικής συνόδου, ο εκχριστιανισμός των Ρώσων που είχε σαν έναυσμα των θαυμασμό που τους ενέπνευσε η Αγιασοφιά, ήταν μερικές από τις ένδοξες σελίδες του βίου της. Η απαρχή του μεγάλου Σχίσματος με την Καθολική Εκκλησία, αφού ρίχτηκε το παπικό ανάθεμα στην Αγία Τράπεζά της, η απογύμνωσή της από τα κειμήλια και η σύληση της ιερότητάς της κατά τις δύο διαδοχικές αλώσεις από τους Φράγκους και τους Οθωμανούς, και τέλος ο πρόσφατος θυσιασμός της στις επιταγές του λαϊκισμού και στις απαιτήσεις του θρησκευτικού φανατισμού με την μετατροπή της σε τζαμί, όλα δείχνουν ότι τα βάσανα της Αγιασοφιάς δεν έχουν τελειωμό. Αβάσταχτος συμβολισμός του ανέμου μαρτυρίου της είναι οι τέσσερις μιναρέδες, που σαν γιγάντια καρφιά κρατούν σταυρωμένο το σώμα της στο Γολγοθά της τουρκεμένης Πόλης.

Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ

Το αρχιτεκτονικό όραμα που υλοποιήθηκε στον σχεδιασμό της Αγίας Σοφίας ήταν η στέγαση μιας βασιλικής με τρούλο. Με άλλα λόγια, η εξισορρόπηση ενός οριζόντιου γήινου άξονα, που εξυπηρετούσε την πορεία του πιστού προς το λειτουργικό κέντρο του ναού, με έναν κατακόρυφο, υπεργήινο, που θα τον κατήθυνε προς "τα άνω" ("άνω σχώμεν τας καρδιάς"). Πώς όμως μπορούσε να στηριχτεί ο τεράστιος τρούλος πάνω στις κολόνες της βασιλικής, χωρίς το βάρος του να τις συνθλίψει ή να τις απωθήσει στα πλάγια; Να πως: Από τις κορυφές τεσσάρων τεράστιων πεσσών (Πε), υψώνονται τέσσερα μεγάλα τόξα κάθετα μεταξύ τους. Στις κορυφές τους (τις βλέπετε με τα μπλε τόξα), που ορίζουν ένα τετράγωνο, "κάθεται" η βάση του τρούλου. Τα κενά μεταξύ της βάσης αυτής και των τόξων γεμίζουν τα καμπύλα τρίγωνα, τα λοφία. Το βάρος του τρούλου τώρα το φορτώθηκαν οι πεσσοί. Αυτοί δεν το ξεφορτώνονται αλλά το μοιράζονται. Προς τα ανατολικά και τα δυτικά, με δύο μεγάλα ημιθόλια (Ημ) (μισούς δηλαδή τρούλους) που και αυτοί το μεταφέρουν προς τα έξω σε δύο μικρότερους πεσσούς (Πε) και παραέξω και παρακάτω, σε τρία μικρότερα ημιθόλια και έτσι δημιουργούνται οι συναρπαστικοί αναβαθμοί. Δεν μπορούσε να γίνει το ίδιο προς βορά και νότο, διότι τότε θα πλάταινε η εκκλησία και θα αναιρούνταν η κυριαρχία τού κατά μήκος άξονα και ο θεμελιώδης όρος της βασιλικής που είναι η δρομική διάταξη. Τις ωθήσεις αυτές, προς τα πλάγια δηλαδή, ανέλαβαν να εξουδετερώσουν οι τέσσερις πεσσοί αφού προεκτάθηκαν προς τα έξω. Διατρήθηκαν μάλιστα με αψίδες, προκειμένου να μην διακόπτεται η κατά μήκος ενότητα των πλάγιων κλιτών αφενός, αφετέρου να ελαττώνεται η αίσθηση του όγκου τους. Οι κίονες μπροστά και πίσω από τους πεσσούς, παρατάχτηκαν σε ημικύκλιο και δημιουργήθηκαν κόγχες και από πάνω τους τέσσερις εξέδρες, που επέφεραν θαυμαστή αρμονία στο χώρο.

νότο, διότι τότε θα πλάταινε η εκκλησία και θα αναιρούνταν η κυριαρχία τού κατά μήκος άξονα και ο θεμελιώδης όρος της βασιλικής που είναι η δρομική διάταξη. Τις ωθήσεις αυτές, προς τα πλάγια δηλαδή, ανέλαβαν να εξουδετερώσουν οι τέσσερις πεσσοί αφού προεκτάθηκαν προς τα έξω. Διατρήθηκαν μάλιστα με αψίδες, προκειμένου να μην διακόπτεται η κατά μήκος ενότητα των πλάγιων κλιτών αφενός, αφετέρου να ελαττώνεται η αίσθηση του όγκου τους. Οι κίονες μπροστά και πίσω από τους πεσσούς, παρατάχτηκαν σε ημικύκλιο και δημιουργήθηκαν κόγχες και από πάνω τους τέσσερις εξέδρες, που επέφεραν θαυμαστή αρμονία στο χώρο.

Ο τρούλος υψώνεται πάνω σε διάτρητο από σαράντα παράθυρα κύλινδρο που λέγεται τύμπανο (το βλέπετε σαν κίτρινη καμπύλη) και "κάθεται" στην τετράγωνη βάση, που σχηματίζουν οι κορυφές των μεγάλων τόξων. Οι φωτεινές δέσμες που εισδύουν από τα σαράντα παράθυρα, συμπλέκονται σ' ένα φωτεινό φάσμα, σ' ένα φωτοστέφανο, που δίνει την εντύπωση ότι αναστηκώνει τον τρούλο και τον δείχνει σαν να αιωρείται. Αναρωτιέται κανείς, πού στηρίζεται όλο αυτό το στερέωμα! Πριν το βλέμμα σου το αναμετρήσει, υποψιάζεσαι τι πολύφωτος ουρανός σε σκέπει. Δεν βλέπεις πουθενά στέρεα και άξια στηρίγματα. Κάτω πάλι στο ισόγειο και επάνω στα υπερώα, ένα

δάσος από 140 κολόνες με τα μοναδικά και ανεπανάληπτα κιονόκρανά τους, καθορίζει τους χώρους χωρίς όμως εμπόδια, χωρίς την αίσθηση του άβατου.

Στην αρχιτεκτονική αρμονία του ναού συμβάλλουν οι δεκαεπτά πύλες του –πέντε είναι οι βασιλικές-, οι πληγωμένες με τους ξυμένους ανάγλυφους σταυρούς, και τα πάνω από διακόσια παράθυρα που εκτός από το φωτισμό συμμετέχουν και στη διακόσμηση των εξωτερικών του όψεων.

Τον έπαινο της αρχιτεκτονικής της Αγιασοφιάς ας τον αναθέσουμε στον κορυφαίο βυζαντινολόγο Sir Steven Runciman ο οποίος έγραψε: «Ουδέποτε, σε ολόκληρη την πορεία της δυτικής αρχιτεκτονικής, κατόρθωσε το χριστιανικό μυστικιστικό πνεύμα να φθάσει σε μια τόσο τέλεια, τόσο υψηλόφρονα έκφραση, μέσω του ορατού χώρου και της παραστατικής μορφής. Το μεγάλο ιδεώδες της χριστιανικής Εκκλησίας στο κατώφλι του Μεσαίωνα, η λύτρωση της ψυχής από τα δεσμά της γήινης ύπαρξης, ενσωματώθηκε εδώ μια για πάντα, σε ένα κορυφαίο έργο τέχνης».

Ο ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ

Η ζωγραφική διακόσμηση της Αγίας Σοφίας, εξαρτάται μόνο από τα ψηφιδωτά της, διότι η εκκλησία δεν στολίστηκε ποτέ με τοιχογραφίες.

Στη φάση της ανέγερσής του, ο ναός είχε μόνο ανεικονικά ψηφιδωτά και σταυρούς. (Ανεικονικές εννοούμε γενικώς τις ζωγραφίες που περιέχουν μόνο σχέδια, ενώ αυτές που απεικονίζουν και πρόσωπα τις λέμε εικονιστικές). Επί Ιουστινιανού λοιπόν δημιουργήθηκαν οι μεγάλες ψηφιδωτές επιφάνειες, κυρίως στις οροφές τις λεγόμενες σταυροθόλια, που αποκαλούμε με τον όρο κάμποι. Είναι οι χρυσές πεδιάδες, που στολισμένες με σταυρούς και ποικιλόχρωμα σχέδια, γοητεύουν το μάτι μας όταν περάσουμε το κατώφλι του ε-

σωνάρθηκα, και γλυκαίνουν τις ημιφωτισμένες περιοχές του ναού με τον μαγικό φωτισμό που εκπέμπουν. Ακόμη και στην κορυφή του τρούλου και στην κόγχη του Ιερού μόνο σταυρός εικονιζόταν. Η απουσία βέβαια εικονιστικών ψηφιδωτών ήταν για να τονίζεται η αφιέρωση της εκκλησίας αποκλειστικά στο πρόσωπο του Χριστού. Φαίνεται όμως, ότι πολύ σύντομα μετά τον θάνατο του Ιουστινιανού, ήδη επί του διαδόχου του Ιουστίνου του Β΄, αρχίζουν να εμφανίζονται στον ναό και στις προσαρτημένες σε αυτόν αίθουσες του πατριαρχείου, εικόνες

του Χριστού και αγίων, σε αφηγηματικές σκηνές με θέματα από την Καινή Διαθήκη. Μέχρι τα μέσα του 8ου αιώνα η Αγιασοφιά είχε στολιστεί απ' άκρου εις άκρον με ψηφιδωτά. Δυστυχώς, όλου αυτού του μεγαλειώδους συνόλου δεν έμεινε ούτε ίχνος, γιατί καταστράφηκε κατά την Εικονομαχία.

Αμέσως μετά τη λήξη της Εικονομαχίας, η λαχτάρα των χριστιανών για προσκύνηση εικόνων εκφράζεται και στην Αγία Σοφία με τη δημιουργία νέων ψηφιδωτών. Μέχρι τα τέλη του 13ου αιώνα, πολλοί αυτοκράτορες αφιερώνουν στο ναό τις παραστάσεις που θαυμάζουμε σήμερα, αλλά δυστυχώς και άλλες ακόμη περισσότερες, που σκεπάστηκαν με σοβά μετά την Άλωση. Όλες πάντως οι φανερές, είναι αυθύπαρκτες αφιερωματικές συνθέσεις χωρίς θεματική συγγένεια ή συνέχεια μεταξύ τους, και γιαυτό θα σας τις παρουσιάσω με χρονολογική σειρά.

Πρώτη στην ιστορική σειρά, διότι είναι η παλαιότερη ψηφιδωτή παράσταση της Αγιασοφιάς, είναι η Πλατυτέρα στην κόγχη του Ιερού. Δημιουργήθηκε επί πατριάρχου Μεγάλου Φωτίου. Η Παναγία παριστάνεται καθιστή σε θρόνο με το μικρό Χριστό στην αγκαλιά. Στο πρόσωπό Της διαγράφεται αριστοτεχνικά η θλίψη και ίσως ένα δάκρυ, λες και προφητικά αποτυπώθηκε ο πόνος από τα πάθη του ποιμνίου Της που έμελλε από τη θέση αυτή να αντικρίζει στο διηνεκές .

Πολύ κοντά στην Πλατυτέρα, στο εσωτερικό του διπλανού τόξου, απλώνεται η σύγχρονή Της παράσταση του αρχαγγέλου Γαβριήλ, μόνου φρουρού πλέον της εκκλησίας, αφού ο ακριβώς απέναντί του όμοιος Μιχαήλ έχει καταστραφεί

Στην ίδια περίοδο, την πρώιμη δηλαδή μετά την Εικονομαχία, ανήκουν οι προσωπογραφίες

των ιεραρχών Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ιγνατίου του Θεοφόρου και Ιγνατίου του Νέου, στη βάση του βόρειου τοίχου, οι μόνες που σώζονται σήμερα από τις δεκατέσσερις συνολικά αρχικές. Ταυτόχρονα με αυτές, είχαν δημιουργηθεί και τα τέσσερα εξαπτέρυγα των λοφίων του τρούλου, εκ των οποίων μόνο τα δύο είναι σήμερα ψηφιδωτά.

Το επόμενο στη χρονολογική σειρά ψηφιδωτό, είναι αυτό που αντικρίζουμε πρώτο μπαίνοντας στο ναό. Έργο των αρχών του 10ου αιώνα, βρίσκεται ψηλά, πάνω από την κεντρική βασιλική πύλη και παριστάνει γονατισμένο

μπροστά στο Χριστό τον αυτοκράτορα Λέοντα τον ΣΤ΄ τον Σοφό, ευγνώμονα για την απόκτηση του ποθητού διαδόχου, αφού έλαβε την άδεια για τον τέταρτο γάμο του. Σε μια σκοτεινή γωνιά του βόρειου υπερώ-

ου απεικονίζεται και ο αδελφός του Λέοντα, ο συναυτοκράτοράς του Αλέξανδρος, μια παράσταση που δεν την βρίσκεις αν δεν ξέρεις εκ των προτέρων τη θέση της.

Τον ίδιο αιώνα, επί Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, δημιουργήθηκε το επόμενο ψηφιδωτό, το τελευταίο που βλέπουμε βγαίνοντας από την εκκλησία, καθώς βρίσκεται πάνω από την έξοδο των επισκεπτών. Στο ψηφιδωτό εικονίζονται οι όρθιες, με σεβασμό υποκλιόμενες στην βρεφοκρατούσα Παναγία μορφές, δύο μεγάλων βασιλέων. Αριστερά Της ο κήτορας Ιουστινιανός, προσφέρει ομοίωμα της Αγίας Σοφίας, και δεξιά Της, ο κήτορας της Πόλης Μέγας Κωνσταντίνος, προσφέρει ομοίωμά της.

Δύο γενιές μετά, η αυτοκράτειρα Ζωή, η τελευταία της μακεδονικής δυναστείας, απεικόνισε τη μορφή της και των διαδοχικών συζύγων της σε ψηφιδωτή σύνθεση, που ανάρτησε στην ανατολική άκρη του νότιου υπερώου. Παριστάνεται ο Χριστός και εκατέρωθεν Του οι μορφές του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου του Μονομάχου και της αυγούστας Ζωής. Τα μισοσβησμένα γράμματα του ονόματος του αυτοκράτορα επιβεβαιώνουν το πασίγνωστο γεγονός, σύμφωνα με το οποίο, η Ζωή αντικαθιστούσε το κεφάλι – φυσικά και το όνομα- του κάθε προηγούμενου συζύγου με αυτό του τρέχοντος.

Στον ίδιο χώρο του νότιου υπερώου, λίγο δεξιότερα, εκτίθεται μία άλλη αφιερωματική παράσταση. Εκατέρωθεν της όρθιας Παναγίας, εικονίζεται το ζεύγος των αυτοκρατόρων Ιωάννη Κομνηνού και Ειρήνης. Η παράσταση διηγείται την ενάρετη πολιτεία και την αγαθή μνήμη που άφησαν οι δύο αυτοκράτορες, ο μιν Ιωάννης για τη φιλανθρωπία του, στην οποία άλλωστε όφειλε την προσωνυμία Καλοϊωάννης, η δε Ειρήνη ως κτητόρισα του μεγαλύτερου φιλανθρωπικού ιδρύματος της Πόλης, της Μονής Παντοκράτορος, του σημερινού Zeyrek Cami. Δίπλα στην παράσταση, προστέθηκε αργότερα η ψηφιδωτή προσωπογραφία του γιου τους συναυτοκράτορα Αλεξίου.

Ενάμιση αιώνα μετά, λίγο μετά την ανακατάληψη της Πόλης από τους Φράγκους, προστέθηκε στο κεντρικό τμήμα του νότιου υπερώου, η τελευταία από τις σωζόμενες ψηφιδωτές παραστάσεις της Αγίας Σοφίας, η "Δέηση". Παριστάνονται η Παναγία και ο Πρόδρομος εκατέρωθεν του Χριστού σε στάση σαν να Τον παρακαλούν, σαν να δέονται. Αυτό που κάνει μοναδική στην ιστορία της εικαστικής τέχνης και ανεπανάληπτη αυτή τη σύνθεση, είναι η εκφραστικότητα των προσώπων και η τεχνική αρτιότητα, οι οποίες αντιπροσωπεύουν την αποκορύφωση της καλλιτεχνίας του ψηφιδωτού. Η σύνθεση συνολικά, είναι αρκετά κατεστραμμένη, διασώζει όμως ευτυχώς απείραχτες τις μορφές, που διατηρούνται ακέραιες μαζί με τις επιγραφές τους.

Στον εικαστικό θησαυρό της Αγίας Σοφίας κυριαρχούν βέβαια τα εικονιστικά ψηφιδωτά, αλλά δεν πρέπει να προσπερνούμε υποτιμώντας τις ανεικονικές διακοσμήσεις της που εμπλουτίζουν τους απέραντους χρυσούς κάμπους. Αντίθετα, να τιμήσουμε και να πονέσουμε για τους σταυρούς που κουκουλώθηκαν τον 19ο αιώνα και σιγά-σιγά βγαίνουν στην επιφάνεια και αμυδρά διακρίνονται, σαν μάρτυρες της μοναδικής ταυτότητας του κτίσματος ως χριστιανικού ναού.

Την απαραχάρακτη αυτή ταυτότητα της Αγίας Σοφίας, την κατοχυρώνει ένα κρυμμένο συμβόλαιο που δεν τόλμησαν να το ακυρώσουν οι εκάστοτε επικυρίαρχοι. Πάνω από την κεντρική πύλη προς το εσωτερικό του ναού, φαίνεται το ομοίωμα μίας θολοσκέπαστης εκκλησίας. Ένα παραπέτασμα στο κέντρο της τραβιέται και αποκαλύπτει πάνω σε βάθρο τον Σταυρό και δηλώνεται έτσι η ισόβια και अपαραράγραπτη ιδιότητα του κτίσματος ως ορθόδοξου ναού. Το αδιαμφισβήτητο επισφράγισμά του, ο Σταυρός, είναι αενάως εκεί, πίσω από το παραπέτασμα, κρυφό και συνάμα αποκαλυπτικά φανερό.

Ένας άλλος πλούτος της εκκλησίας που δεν είναι μεν εικαστικός, αλλά είναι θησαυρός, είναι οι πολύχρωμες ορθομαρμαρώσεις στους τοίχους και οι μαρμάρινες ανάγλυφες επιφάνειες που σαν κέντημα στολίζουν τα μέτωπα των τόξων και τα επιστήλια.

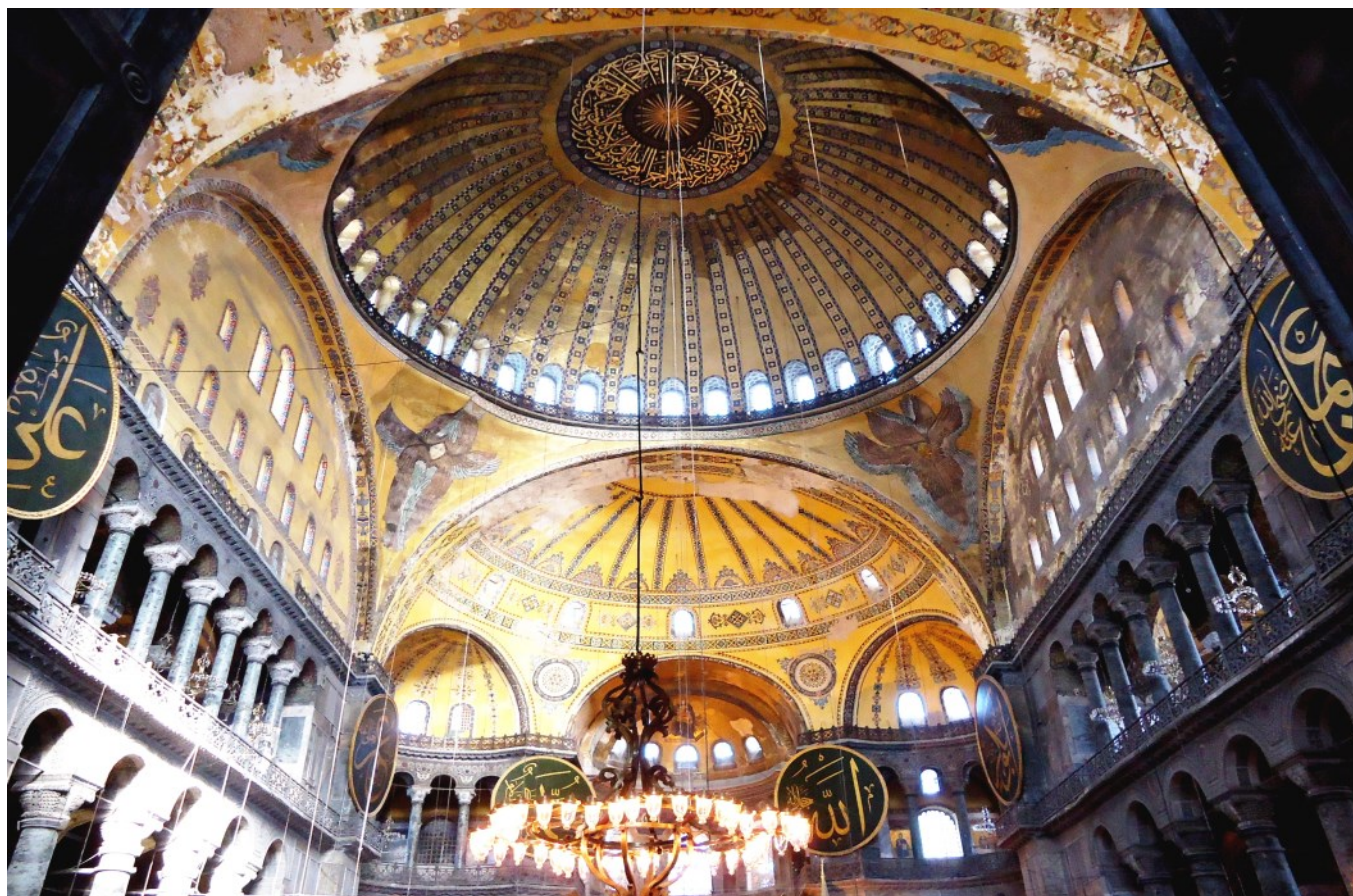
Τα ψηφιδωτά είναι τα πιο λαοφιλή και φημισμένα προσκυνήματα της Αγιασοφιάς, γιατί εκτός από την υψηλή τέχνη που εκπροσωπούν, τη φιλοσοφία των ποιητών τους που υποδηλώνουν και το επίπεδο παιδείας που αποκαλύπτει η καλαισθησία και η πρωτοτυπία τους, κρύβουν και έναν καημό. Ότι στερούνται τα αδέρφια τους, τα άλλα ψηφιδωτά που καλυμμένα από φθηνό σοβά, φθείρονται, ξεχνιούνται και με τα χρόνια αμβλύνεται η έγνοια γι' αυτά τα θαμμένα, ανεπανάληπτα ποιήματα της τέχνης.

ΑΝΕΚΤΙΜΗΤΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗΣ

Το τελευταίο διάστημα, μετά τη μετατροπή της Αγιασοφιάς σε τζαμί, ακούστηκαν πολλά. Παγκόσμια κληρονομιά, κληρονομιά που μοιράζονται διάφοροι λαοί και θρησκείες, οικουμενικό μνημείο, μνημείο της Unesco κ.λ.π. Δημοσιογραφικά φληναφήματα και πολιτικάντικες παρόλες για να δικαιολογηθεί η δημοσιότητα, η πολιτική αντιπαράθεση και τα πολλά δήθεν.

Οι πατέρες μας εμπνεύστηκαν και έκτισαν την Αγία Σοφία και επένδυσαν στο αρχιτεκτόνημα, το περίσσευμα της φιλοκαλίας και της καλλιτεχνίας τους. Ενεργοποίησαν στη δημιουργία και στη λειτουργία του, όλη τη φιλοσοφική παρακαταθήκη που παρέλαβαν από τους προ του Χριστού προγόνους και τη θεολογία που ζυμώθηκε επί αιώνες και μορφοποίησε, το αρχιτεκτόνημα σε Εκκλησία και τη ζωγραφιά σε Εικόνα. Που χάρισε στο Χριστό το γιορταστικό του ένδυμα και στην Ορθοδοξία το απαραβίαστο κειμηλιαρχείο της. Για δεκαπέντε αιώνες την ανέδειξαν σε κέντρο της πολιτικής και πνευματικής ζωής τους και σύμβολο της κρατικής ακμής και της πολιτιστικής ικμάδας. Μέσα στην Αγιασοφιά εκτυλίχτηκαν όλες οι μεγάλες ώρες του Γένους, οι ένδοξες αλλά και οι επαίσχυντες. Έγινε η τελευταία καταφυγή όταν εξανεμίστηκαν οι ελπίδες. Πάντα όμως απείραχτη από το χρόνο και ανέγγιχτη από τους κατακτητές, διακηρύσσει τα δικαιώματα και την παρουσία των Ρωμιών σε χρόνους φωτεινούς είτε σε χρόνους σκοτεινούς.

Για εμάς, που οι πατέρες μας κατοίκησαν την Πόλη, τη Μικρά Ασία, τα νησιά και τα Βαλκάνια, όλες τις χιλιόχρονες κοιτίδες του ελληνισμού και για τους άλλους που τώρα είναι διεσπαρμένοι σε όλη την Οικουμένη, η κληρονομιά της Αγιασοφιάς είναι ανεκτίμητη. Ανεκτίμητη γιατί η αξία της δεν μετριέται με τα σταθμά του κόσμου αλλά με το βάρος της παράδοσης του Γένους μας. Η πιστότητα σ' αυτή την παράδοση, η ανανέωσή της, η διάχυσή της στο περιβάλλον της Διασποράς και ακόμη περισσότερο, το μπόλιασμά της στις συνειδήσεις των επιγόνων μας προκειμένου να μείνει η πολιτισμική και πνευματική αλυσίδα αδιάσπαστη, αυτά, μας κάνουν άξιους κληρονόμους. Αυτά μας δίνουν το δικαίωμα να μπαίνουμε υπερήφανα στην Αγιασοφιά διά της κεντρικής βασιλικής πύλης, ως προσκυνητές και όχι περιηγητές, ως οικιστές και όχι παρεπίδημοι, συμβολίζοντας συνειδητά, την επιστροφή κάθε φορά των Ρωμίων στη μήτρα της φυλής τους.

Αλίμονο όμως, αν η κληρονομιά της Ρωμιοσύνης, όπως μορφοποιείται στην Αγιασοφιά, κριθεί από μας αν-εκτίμητη, ευτελής, υποτιμηθεί δηλαδή και σαν παρωχημένη και ξεπερασμένη, διαγραφεί από

τα στοιχεία της ταυτότητάς μας. Αν μείνουμε στη στείρα προγονολατρική έπαρση και τη ναρκισσιστική αυτοβεβαίωση, σαν κληρονόμοι τουριστικών αξιοθεάτων, θαυμαστές χαριτωμένων αλλά άψυχων μουσειακών εκθεμάτων. Αν αναλύουμε με στείρα επιστημοσύνη την αρχιτεκτονική δο-

μή, δηλαδή το φαινόμενο κέλυφος, όντας ανυποψίαστοι για το νοούμενο, τη θεϊκή Σοφία που αποπνέει. Αν σκύβουμε στη χημική ανάλυση των ψηφίδων και μας διαφεύγει η αύρα και το θαύμα της μορφής που συνθέτουν. Θα έχουμε εκποιήσει τότε όλο το ζωγόνο απόθεμα που θα εγγυάται μέλλον με ιδιοπροσωπία. Αν η καρδιά της Ρωμιοσύνης πάψει να πάλλεται στην Αγιασοφιά, τότε θα ανακηρυχθεί ακατοίκητη και τα σύμβολά της περασμένα μεγαλεία για να τα κλαις διηγώντας τα. Και τότε, αν έτσι αμβλυνθεί η πνευματική μνήμη μας, τότε, θα νομιμοποιείται απόλυτα και αδίστακτα, κάθε υφαρπαγή της υπόστασής της και η παράδοση της Αγιασοφιάς στους μεταπράτες της ιστορίας, στα ενεργούμενα του φανατισμού και στους εμπόρους των εθνών και των θεών.

Η Αγία Σοφία για χίλια εκατό σχεδόν χρόνια, στάθηκε η καθέδρα της οικουμενικής χριστιανοσύνης. Η έδρα και το εδραίωμα του Γένους των Ρωμιών. Τη χρήση μόνον υπέκλεψαν του κτίσματος οι Φράγκοι και οι Οθωμανοί. Ο βίαιος εξισλαμισμός της και η μετατροπή της τότε και τώρα σε τζαμί, αλλά και ο υποβιβασμός της σε μουσείο και η έκθεσή της στην "πολλήν συνάφειαν του κόσμου"! το σώμα του ναού πλήγωσαν και όχι την ψυχή του. Η ψυχή της, η αναπνοή της Μεγάλης Εκκλησίας, σκηνίτις, φυγὰς του κόσμου, ποτέ δεν είχε που την κεφαλήν κλίνει. Φιλοξενούμενη ήταν τότε στην Αγιασοφιά, χθες στην Παμμακάριστο και σήμερα στο Φανάρι.

